

О БОРАВКУ СИМА МАТАВУЉА У ЛЕПЕТАНИМА И О ЈЕДНОЈ ЊЕГОВОЈ ПРИПОВИЈЕЦИ

У вријеме свог боравка у Боки Которској Матавуљ је неколико пута боравио у Лепетанима. Између осталих тала је написао и једну приповијетку из поморског живота „Први Божић на мору“. Као реалистички писац он је за грађу приповиједака узимао на првом мјесту оно што је могао сам запазити у крајевима гдје је боравио. За поморски живот, особито за онај на великим бродовима могао је имати мање интереса због недостатка личних запажања из тог живота, па је занимљиво питање зашто се одлучио да опише живот на једном великом теретном једрењаку дуге пловидбе.

Главно лице приповијетке је један дванаестогодишњи дјечак из Лепетана, а у вези с њим и то село је предмет приповиједања, особито на почетку, кад се говори о спремању дјечака на пут.

Боравећи у овом селу које се налази на обали уског морског тјеснаца, Матавуљ је имао прилику да, између осталих, посматра и бродове који су туда пролазили. Мање једрењаке могао је с уживањем гледати како се једрећи са надувеним једрима нагињу према морској површини, а велике, који су се рјеђе појављивали, посматрати са осјећајним мислима на крајеве из којих долазе и на доживљаје људи који су на њима запослени.

У кући у којој је био гост Лазара Томановића и његовог брата Теофила Матавуљ је могао чути приче о доживљајима разних бокелских помораца, међу осталим и причу покојног оца Андрије којег је у олуји повукао с брода морски вал, али га други вратио натраг до брода, па га морнари дохватили за капуци од инцераде и спасли.

Два Андријина сина били су на једрењацима: за старијег, Петра, није се знало гдје је и да ли је жив, а за млађег, Бура, мислило се да се утопио приликом бродолома, али се он једног дана жив и здрав појавио на вратима дворишта. Једна од дјевојака из куће кад га је видјела побјегла је од страха у кућу

мислећи да се дигао из гроба. Трећи брат, Божо, био је тененте на Лојдовом пароброду „Медуза“.

Пароброд је код острва Малабер био захваћен снажним мојсуном у којему се разбила бродска машина, па се брод нашао у опасности. Божо се одлучио да великим бродским ланцем са неколико добровољаца потражи помоћ. У томе је и успио. Матавуљ је са слике објешене на зиду могао видјети тај догађај.

Најмлађи међу браћом Теофил, домаћин у кући, провео је као дјечак неко вријеме на мору. Радио је као „мали“ на великом једрењаку дуге пловидбе који је путовао по морима Далеког истока. Од свог некадашњег „малог“ могао је Матавуљ дознати све појединости из живота ових дјечака на бродовима. То га је уз остало можда и навело да узме једног дјечака за главно лице своје приповијетке.

За вријеме Матавуљевог боравка у Лепетанима дошао је с мора рођак и сусјед Шпиро Томановић, капетан на парном броду, и довео са собом вјереницу Гркињу с којом се вјенчао у својој кући. Том вјенчању присуствовао је и Матавуљ, што је вјероватно био повод да главном лицу своје приповијетке да име Шпиро Томановић. Само је у пуном називу, да не би било сасвим исто, умјесто Шпиро Антонов, написао Шпиро Филипов. Постојао је и Шпиро Филипов, али он није био поморан.

У соби гдје се обављало вјенчање Матавуљ је могао опазити пушку која је висила на зиду у водоравном положају. О њој је висила златна медаља коју је добио Шпиров дјед Марко као признање за храброст показану у борби против гусара; кад му је нестало муниције стављао је у топ новац који је превозио, како причају, златни, и тако потјерао гусаре.

Живећи у Херцег-Новом као наставник Поморске школе у Србини, гдје је могао да сазна многе појединости из поморског живота, Матавуљ је, вјероватно, долазио у Лепетане за вријеме љетњих празника.

Ту је, по свој прилици, и писао приповијетку „Први Божић на мору“, што се може претпоставити на темељу једне усмене која се уз смијех препричавала. Матавуљ је сједио за столом у дворништу и нешто писао, а Лазар на солару наврх степеница за улазак у кућу. Стара Елена Шпирова пролазећи улицом покрај дворништа загледала се у Матавуљев рукопис па довикнула Лазару, који је тада био судски приправник у Котору: „Лазаре, гледај како лијепо пише, па га узми за писара у Котор“.

Матавуљ је без сумње долазио у Лепетане и зими, о Божићу, када би под утицајем симболике народних обичаја и пјесама народ био весео, испуњен илузијом о доласку неког необичног, љепшег дана.

Све ово, гаје се и Божић замишљао као да долази с „оне стране“ мора, могао је утицати на Матавуља да преодоче из живота на селу и на бродовима, које су се смјењивале и додиривале у његовој свијести, сложи и оживи у једном умјетничком остварењу.

Писац је настојао да у приповиједи прикаже што потпунију и подробнију слику поморског живота, да слика буде што живља, догађаје приказује кроз доживљаје једног дјечака од дванаест година, који одлази „на море“ да се на великом једрењаку запосли за „малога од прове“. „... устаде рано, као обично, али не обуче своје обичне хаљине, него друге, нове новиншате, које му мати бјеше сложила на столици, панталоне од дебелог модрог дубровачког сукна и капут од истог ткања са пучима средином груди; навуче такође нове, тешке морнарске чизме, које му досизаху преко кољена; најпослије патаче навоштену качкету са сјајним браником над очима.“

Као што се види, појединости, али не као у неком списку, него у саставу живих дјечакових покрета.

Овако је писац поступао и даље: податке о броду на који ће се дјечак укрцати даје кроз разговор у чајцу којим сељани иду својим послом у град; између осталог стари тумунијер казује да је „Правда“ барк од хиљаду тона, са три катарке, са двадесет и шест великих и малих јелара.

На броду „Шпиро је имао прилике да позна све морнаре. Бјеше их са њим тачно петнаест, наиме: капетан, шкриван, нострома, четири тумунијера, четири морнара, калафат (бродски мајстор), кувар, камарет и он, Шпиро, мали од прове“ ...

Унутрашњост брода гаје спавају морнари казује кроз Шпиров силазак у тај простор низ гвоздене степенице; воли га, по заповиједи нострома, други дјечак старији од њега двије године, али већ од раније морнар. „Набоше се у мрачну предгратку, гаје је с таванице мкиљела светиљка. Наоколо чуло се ркање ваљда троице четворице људи“.

Опис једара дат је кроз дјечаково разматрање слике брода са једрима на хартији коју је носио у свом ковчежићу. На сваком једру било је записано „латинским словом“ име једра.

... Ријечи „парокет доњи, парокет горњи и папафига бјеху два пута подвучене, јер се морнарски дјечаци на крајеве тијех крстача морају пентрати, пошто је на њима за дугачке ноге маторих морнара скучено мјесто“.

Сликовит опис једне велике поморске луке поново је дат кроз дјечаково запажање: „Шпиро са ковчежићем под пазухом ишае за стриком морнарем дуж обале, звјерајући на све стране, немајући времена да на њему очи устави и ако би се радо загледао у многе ствари: Бјеше дуж обале пароброда и једрењака, свакојака облика и величине, усидрених боком, кромом,

попријeko, са свакојаким заставама а с њим, сјем звиждања и треске машина, допираху чудне тубинске ријечи. Обалу опет закрчили ковчези, денкови, вреће; носачи се моташу и викаху... морнар је два три пута заустављао носце, те их питао нешто, а они му показиваху руком у даљину..." Широ је ишао иза морнара, па није могао чути шта их пита, па писац унесећи се у дјечаково запажање умјесто да каже: „питао их је гдје је „Правда““ каже: „питао их је нешто“. Тако се и читалац уноси у доживљавање дјечаково, а из ситуације може нагабати да их пита гдје је брод.

Слично је и у другом опису: Кад се нашао сам поред „Правде“, „Широ се загледа у пусти брод“. Брод није био пуст, али је дјечак на први поглед добио такав утисак. Писац је могао рећи: „Ширу се причинило да је брод празан“, мисао би била иста, али пошто би то у исто вријеме имплицитно значило да брод није празан, директна сликарска импресија би се расплннула.

И развијање једара и кретање брода из луке писац описује кроз доживљавање дјечаково. „У зору десетог или дванаестог дана силна граја и тугњава на крову тргнуше Шпира иза сна. Како је обучен спавао потрча горе. На први мах ништа не могаше разабрати. Дувао је доста јаки вјетар. Капетан и поткапетан стајашу на „понту“; ностромо је с крме нешто викао, два тимунџера окретаху точак; од осталих морнара ниједнога не видје, докле га неки потмуо тутањ више главе не препаде... Онда видје величанствен призор — као снијежни усони сваљаше се са катарке бијеле трубе, — једра се развише, „Правда“ сва задрхта... Шпира подибоше трици. Прекрсти се и тада разумједе шта бива: „Правда“ полази!“

Писац се и посебно удубљује у душевни живот овог дјечака којег он одмах у почетку приповијетке назива дјететом: обучен у ново одијело „кад стаде пред огледало, учини му се да се преобразио и да је порастао те ноћи. Збиља бјеше на очи момчић стамен и озбиљан; широка лећа, дугуљастн образи, прав и јак нос чињаху га старијим, али кроз велике црне очи гледала је дјетињаста црна душа“. С друге стране већ се у његовој свјјести и осјећањима буди тежња за моћи и славом. Док се у чамцу којим се сељаци возе у град прича о величини брода „Правде“, на који он треба да се укрца „Ширу је ласкало што је његов брод толико на гласу... чињаши му се да и њему припада нешто од тог сјаја и господства Правдинога“.

Док је посматрао слику брода на споменутој хартији, мислио је и на своје дужности; знао је све дужности „малога од прове“; знао је да ће морати слушати и послуживати све морнаре у свакој њиховој потреби; да ће им морати доносити јело, брисати клијет, распрематн кревете, чистити хаљине и обућу итд. Горе на крову биће му дужност да с вечера пали фењере

на предњој катарки; да се пење на помешуте крстаче, кад устреба, ради савијања и развијања једара; да мота конопс, да брише један дио крова; да се одазива и на заповијест кувара; али то није нимало кварило његово расположење. Његова бујна машта оживје мртву слику која му бјеше пред очима. Он видје како брод јури са свим разанетим једрима... Два-три пута Шпиро се осмјехну гледајући своје меке, њежне длане и своје нове хаљине знајући да ће послје неколико недјеља дланови отврднути и да ће бити у прљавим а често и мокрим хаљинама. Годио му је што ће тако бити! Та с презрењем гледаше двојицу бјелопутастих и утојених морнарских дјечака, што служиху на Лојлову пароброду..."

И поред његове духовне развијености, писац увијек има у виду дјечакове године: иако обавља послове као да је одрастао, кад га јаче обузме сјећање на своје најближе и на своје село, он заплаче.

Пошто и брод и посада припадају Боки, писац сматра за потребно да истакне и бокељско провинцијално родољубље, што исказује посредно кроз истодобну слику мајчине љубави према дјетету: мајка која је испратила дјечака ушла је у парни брод којим ће дјечак путовати до Трста, пажљиво је „мотрила морнаре, како би који наишао. Најпослије познаде по говору да је један Бокељ, те му препоручи Шпира. Морнар, средовјечан живахан човјек, обећа да ће пазити дијете и да ће га сам одвести на „Правду“. За вријеме путовања пазео га је, одвео га на спавање, гдје је и сам спавзо, ујутро му је дао здјелицу вруће каве“, а у Трсту га одвео до „Правле“.

Прославу Божића Матавуљ је искористио да прикаже међусобну братску љубав морнара без обзира на вјерске разлике. Ностромо, иако је једини католик на броду, на свој Бадњи дан налаже бадњак у присуству капетана и осталих, а Шпиро пјева „божићну пјесму бокељску: Божић зове с оне стране, Превезите ме!“ Остале неке пјесме „храњо је за православни Божић“, али му није било суђено да то оствари; „Три дана је вјетар јачао, четвртога побијесни и донесе још силан град. „Правда“ је скакала по мору, ребра јој и катарке шкрипаху, једра су бубњала. Те ноћи Шпиро не леже, а Шпиру први пут млазну крв из дланова. Два или три пута за длаку што не стремкну у пучину.

Кад је престала олуја и Шпиро у кревету сазнао да је Божић прошао а да он није знао, мисао на своју родбину и село јако га ожалостише. Лагано се извуче из свога креветића па изиђе на кров. Бјеше мртва тишина. Над неизмјерним морем неизмјерно море пачичкано звијездама, Шпиро сједи на колومات и бризну у плач."

Овом снажном и садржајном приповијетком из поморског живота Матавуљ је испунио једну празнину у књижевности писаној на српскохрватском језику.